

KADOC

INTERNATIONALE NIEUWSBRIEF

2013

COLOFON

MEDEWERKERS

Henk Byls
Lieve Claes
Jan De Maeyer
Carine Dujardin
Roeland Hermans
Hendrik Moeys
Pieter-Jan Pelgrims
Kristien Suenens
Luc Vints

VORMGEVING

Alexis Vermeylen

ILLUSTRATIES

KADOC

JAARLIJKS

INHOUD

- 2 Een geschiedenis van het katholiek onderwijs in België.
Publicatieproject
- 5 Subsidiariteit en gesubsidieerde vrijheid in de negentiende eeuw.
Onderzoeksproject
- 8 Gedeelde geschiedenis, gedeeld erfgoed.
Vormingssessies in Congo.
Verslag
- 11 De 'Jésuitesses'. Zusters in het spoor van Ignatius van Loyola.
Verslag van een workshop
- 15 Het *Nachleben* en de erfgoedwording van stedelijke kloosters. Religieuze instellingen na hun afschaffing op het einde van de 18de eeuw.
Onderzoeksproject
- 19 Speelgoed waarin je kan geloven.
Tentoonstelling
- 21 Nieuwe publicaties
- 22 Trajecta op nieuwe wegen

EEN GESCHIEDENIS VAN HET KATHOLIEK ONDERWIJS IN BELGIË

Publicatieproject

HENK BYLS

Een van de hoekstenen van het Belgisch grondwettelijk bestel is de vrijheid van onderwijs. Dat principe, zoals beschreven in het voormalige artikel 17 van de grondwet (het huidige artikel 24), heeft in grote mate het uitzicht bepaald van het nationale onderwijslandschap. Het 'katholieke net' werd daarin de belangrijkste speler. Vanuit historiografisch oogpunt is het bijgevolg opmerkelijk dat het onderwijs vanuit zijn verenigende factor - de katholieke aanhorigheid - slechts sporadisch het voorwerp is geweest van historisch onderzoek. In samenwerking met de Franstalige onderwijskoepel SeGEC (Sécretariat Général de l'Enseignement Catholique) en het VSKO (Vlaams Secretariaat van het Katholiek Onderwijs) wil KADOC daar verandering in brengen. Sinds augustus 2012 wordt gewerkt aan een kritische synthese over de geschiedenis van het katholiek onderwijs, die einde 2015 in het Frans en het Nederlands beschikbaar moet zijn.

IDENTITEITEN VASTSTELLINGEN EN BEKOMMERNISSEN

In september 2012 organiseerde SeGEC een uitermate boeiend congres over de toekomst van het katholiek onderwijs. Gevoed door onderzoeksresultaten en bijdragen van deskundigen gingen leerkrachten, directies, inrichtende machten en ouderverenigingen met elkaar in gesprek. Een kwestie die daarbij steeds terugkwam, was de identiteit van het katholiek onderwijs. Wat maakt een katholieke school bijzonder? Heeft ze een eigen cultuur en

Retraite van Oost-Vlaamse onderwijzers in Gent, 1925.

in welke zin refereert die, of moet die refereren aan, haar confessionele uitgangspunten? Zeker in het licht van de volgende paradox is dat een belangrijke vraag: terwijl een steeds kleiner deel van de bevolking zich tot de katholieke kerk bekent, wendt een steeds groter deel zich tot de scholen van het katholieke net.

Katholieke scholen opereren daardoor in een bijzonder spanningsveld. Vanuit een geloofsrealiteit en -traditie moeten ze een educatief antwoord vinden dat katholiciteit met pluralisme verenigt. Hoe dat moet gebeuren, was de laatste tien jaar een van de centrale bekommernissen van de katholieke onderwijskoepels, zowel in Frans- als Nederlandstalig België. In 2002 vroeg SeGEC de bekende Franse filosoof Marcel Gauchet over de christelijke school te reflecteren. Een van de eerste opdrachten die Mieke Van Hecke bij haar aantreden in 2004 als directeur-generaal

van het VSKO gaf, was het opstarten van een fundamenteel denkproces over de eigenheid van een katholieke school. Die opdrachten leverden boeiende resultaten en een blijvend debat op. Maar tegelijk bleek ook een grote lacune. Een kritische en toegankelijke studie over de totstandkoming van de eigenheid van het katholiek onderwijs was niet aanwezig. Nochtans is het katholiek onderwijs vooral dat: een veelkleurig, contextueel gevolg van een complexe Belgische historische realiteit.

KATHOLIEK ONDERWIJS: INSTITUTIONEEL-POLITIEK

De geschiedenis van het katholiek onderwijs is vooreerst een institutionele en politieke geschiedenis, met aan de basis een grondwettelijk rechtsprincipe. Het fameuze artikel 17 stipuleerde zowel de vrijheid van onderwijs als het

Klas in een lagere school in 1938.

principe dat het openbaar onderwijs “op ’s lands kosten” diende te gebeuren. De interpretatie van dat tweeledige artikel heeft de hele negentiende eeuw tot politieke en levensbeschouwelijke discussies geleid. Wat was de rol van de staat in de organisatie van het onderwijs? Was die louter aanvullend of ook actief? Had onderwijs dat ontstond uit vrij initiatief, recht op betoelaging? Zo ja, wat was de legitimatie afruil in termen van controle en pedagogisch project? Een ander weerkkerend debat was dat over de plaats van religieus onderricht, ook in het officieel onderwijs. De levensbeschouwelijke breuklijn kristalliseerde zich een eerste keer in een bitse schoolstrijd rond het lager onderwijs vanaf 1879. De nieuwe organieke wet van de liberale minister van Openbaar Onderwijs, Pierre van Humbeeck, werd door het episcopaat gezien als een regelrechte aanval tegen geloof en zeden. Het katholieke kamp sloot de rangen en herstel-

de na de verkiezingsoverwinning van juni 1884 zijn dominante positie op onderwijsvlak. Tot de Eerste Wereldoorlog bleven de levensbeschouwelijke conflicten over het primair onderwijs sluimeren. Met de invoering van de leerplicht in 1914 drong zich uiteindelijk een regeling op voor de financiering van het katholiek basisonderwijs, aangezien ongeveer de helft van de lagere scholen een confessioneel karakter had.

Politiek-institutioneel gezien groeiden in de twintigste eeuw vooral problemen over het secundair onderwijs. Gaandeweg kreeg ook de vrijheid van onderwijs een andere invulling. De klemtoon lag niet langer op het onderwijsaanbod, maar verschoof naar een conceptie van vrijheid in termen van schoolkeuze. Een huisvader moest voor zijn kinderen een school kunnen kiezen conform zijn opvattin-

gen. Die ‘vrije keuze van de huisvader’ moest reëel zijn en alleen een billijke financiering van het vrij onderwijs kon dat garanderen. Precies die filosofie werd in 1958, niet zonder voorafgaande strijd over de schoolkwestie, de basislijn van het schoolpact. Die andere conceptie van vrijheid was voor het confessionele karakter van het katholiek onderwijs niet zonder effecten. Niemand zag dat beter dan Pierre Harmel, een van de geestelijke vaders van het schoolpact. In lijn met artikel 26, 3 van de Verklaring van de Rechten van de Mens stelde hij dat de basis van het katholiek onderwijs werd gevormd door de katholieke ouders. Daardoor werd politiek niet meer het katholiek onderwijs - lees, het episcopaat - verdedigd, maar wel de vrije keuze van de ouders.

Tot het schoolpact bleef onderwijsmaterie een bestuurlijke aangelegenheid van een nationaal ministerie. Met de toevoeging van een Vlaamse adjunct (Renaat Van Elslande) aan de Franstalige minister van Nationale Opvoeding begon vanaf 1961 een geleidelijke splitsing van dat ministeriële departement. De staatshervorming van 1970 en vooral de grondwetsherziening van 1988 hevelde het onderwijs per 1 januari 1989 over naar de gemeenschappen. Ook het in 1957 opgerichte Nationaal Secretariaat voor het Katholiek Onderwijs, de belangenkoepel van het katholiek onderwijs, sloeg in 1989 de weg in van de geleidelijke splitsing. Na de aanstelling van twee adjuncten van de directeur-generaal per taalrol werden in 1993 twee aparte coördinatieorganen per gemeenschap opgericht: het Vlaams Secretariaat van het Katholiek Onderwijs voor de Vlaamse Gemeenschap, met vandaag Mieke Van Hecke aan het hoofd, en het Secrétariat général de l’Enseignement catholique, met Étienne Michel als huidige directeur-generaal.

KATHOLIEK ONDERWIJS: CULTUURHISTORISCH

De grote lijnen van de bovenbeschreven geschiedenis zijn bekend en zelfs goed bestudeerd. Binnen het project “Geschiedenis van het katholiek onderwijs in België” zullen we dat bijgevolg niet overdoen. Veeleer zal de klemtoon liggen op de cultuurhistorische aspecten van het katholiek onderwijs tussen 1830 en heden. De meeste aandacht zal gaan naar de identiteit(en) die het katholiek onderwijs heeft gekarakteriseerd. De belangrijkste uitgangs-

VKSJ-afdeling van de kostschool van Burst (Oost-Vlaanderen), 1935-1936.

vraag is de manier waarop het katholiek onderwijs als een specifieke categorie werd geconstrueerd en beleefd. Het spreekt voor zich dat de levensbeschouwelijke identiteit daarbij een grote rol speelde, zeker in tijden van politiek-maatschappelijk conflict. Maar ook wanneer de rangen niet gesloten moesten worden, waren er identiteitsbepalende factoren aan het werk. Het katholiek onderwijs vormde (en vormt) immers een uiterst heterogeen landschap. Vaak was het een uitgelezen terrein om zich van elkaar te onderscheiden. Congregaties - mannelijke en vrouwelijke - gingen met elkaar in concurrentie voor de beste leerlingen en het beste eigentijdse onderwijsaanbod. Andere profileerden zich als progressief en sociaal bewogen. Schoolgebouwen waren architecturale dragers van een bepaald ideeëngoed. Intern was er voor- en tegenstand voor ouder- en studen-

tenparticipatie. De rol van de vrouw, als leerling en als leerkracht, binnen het katholiek onderwijs kende een complexe evolutie. Het confessioneel karakter van het katholieke schoolleven had hoogtepunten, maar kwam uiteindelijk in de tweede helft van de twintigste eeuw ook van binnenuit onder druk te staan. Katholieke scholen waren bij uitstek ook ontmoetingsplaatsen voor de katholieke zuil. Intern waren het kweekvijvers en thuishavens van jeugd-, sport-, en cultuurverenigingen.

Bovenstaande voorbeelden zijn slechts enkele aspecten van het brede panoramische beeld dat in de publicatie ontwikkeld zal worden. Daarin moeten zowel het primair, het secundair, het bijzonder, als het hoger onderwijs een

plaats krijgen. Alleen het universitair onderwijs blijft buiten beschouwing.

Ondertussen staat het project al stevig op de sporen. Een redactiecomité bestaande uit Jan De Maeyer (KADOC-KU Leuven), Marc Depaepe (KU Leuven), Dominique Grootaers (UCL), Peter Heyrman (KADOC-KU Leuven) en Paul Wynants (Université de Namur) werd uitgebreid met een breed auteursteam van specialisten uit Nederlandstalig en Franstalig België. Met de "Geschiedenis van het katholiek onderwijs" realiseren KADOC, SeGEC en VSKO immers een nationaal project, gericht op een zo breed mogelijk publiek. Nederlandstalige auteurs vormen zoveel mogelijk een duo met Franstalige auteurs. Dat moet niet alleen de publicatie in balans brengen, maar tegelijk ook de identiteiten van het katholiek onderwijs voor het voetlicht brengen die niet op de communautaire breuklijn waren geënt.

SUBSIDIARITEIT EN SOCIALE VOORZIENING IN DE NEGENTIENDE EEUW

Onderzoeksproject

HENDRIK MOEYS

Toen in 1992 het Verdrag betreffende de Europese Unie werd getekend in Maastricht, betekende dat de intrede van het subsidiariteitsbeginsel in de officiële Europese wetgeving. Sinds de jaren 1980 was het begrip in Europese beleidsdocumenten meer en meer als een leidend concept gaan circuleren, terwijl ook de wetenschappelijke literatuur erover een hoge vlucht nam. De daarbij algemeen aangenomen definitie bepaalt dat beslissingen genomen moeten worden op een beleidsniveau zo dicht mogelijk bij de burger, waarbij een hoger beleidsniveau slechts beslissingsmacht moet krijgen als dat effectiever lijkt. Niet alleen wordt het beginsel daarmee teruggebracht tot een enge en negatieve definitie, ook ontbreekt het aan aandacht voor de historische evolutie en totstandkoming van het begrip. Nochtans blijkt het in essentie politiek-filosofische principe voor de Belgische geschiedenis van fundamenteel belang, omdat het de theoretische voedingsbodem was van het systeem van ‘gesubsidieerde vrijheid’ zoals dat zich vanaf het einde van de negentiende eeuw, maar vooral na de Tweede Wereldoorlog, ontplooidde. Met behulp van impulsfinanciering van de Groep Humane Wetenschappen van de KU Leuven startte KADOC binnen zijn onderzoekslijn ‘Maatschappij & ideologie’ een fundamenteel onderzoeksproject dat tegemoet moet komen aan dat gebrek aan historisch onderzoek.

Het bestuur van de ziekenbeurs 'Helpt Elkander', Gent, 1909.

“L’IDÉE DE SUBSIDIARITÉ AUSSI ANCIENNE QUE L’HISTOIRE EUROPÉENNE”

Volgens de Parijse politiek filosoof Chantal Delsol, die met *L’État subsidiaire* (1992) en *Le principe de subsidiarité* (1993) twee toonaangevende basiswerken schreef, vertegenwoordigt het subsidiariteitsbeginsel “une idée politique et sociale spécifiquement européenne, portée depuis les origines par toute notre tradition”. Het gaat verder dan de enge definitie die tegenwoordig geldt voor de politiek-institutionele vraagstukken binnen de EU. Subsidiariteit is

in haar essentie een dubbelzijdig principe. Enerzijds mag een hogere organisatievorm, zoals de centrale overheid, slechts een secundaire rol spelen in de samenleving en moet ze het initiatief overlaten aan lagere organisatievormen, zoals individuen en vrije groeperingen. Anderzijds is het wel degelijk haar taak om subsidiair op te treden door afwezige, maar noodzakelijke initiatieven te stimuleren en steun te verlenen en zich de bevoegdheden toe te eigenen die een lager niveau niet of onvoldoende kan beheren.

Meteen is duidelijk dat het begrip zo een negatieve en een positieve betekenis verenigt: aan de ene kant mag het hogere niveau zich niet ‘bemoeien’ (negatief), aan de andere kant is zijn helpende hand wenselijk en noodzakelijk (positief). Aan de basis van die paradoxale essentie liggen volgens Delsol twee tegengestelde filosofische principes: “la philosophie de l’action”, dat individuele vrijheid en actie centraal stelt, en “la représentation de l’intérêt général”, dat de nadruk legt op solidariteit en het algemeen belang. Los van elkaar vallen beide stromingen schijnbaar moeilijk te rijmen: individuele vrijheid genereert per definitie ongelijkheid, waar het algemeen belang net een beperking van de vrijheid vereist. Het subsidiariteitsbeginsel combineert beide echter in een evenwichtsoefening door de individuele vrijheid expliciet in functie van het algemeen welzijn te oriënteren.

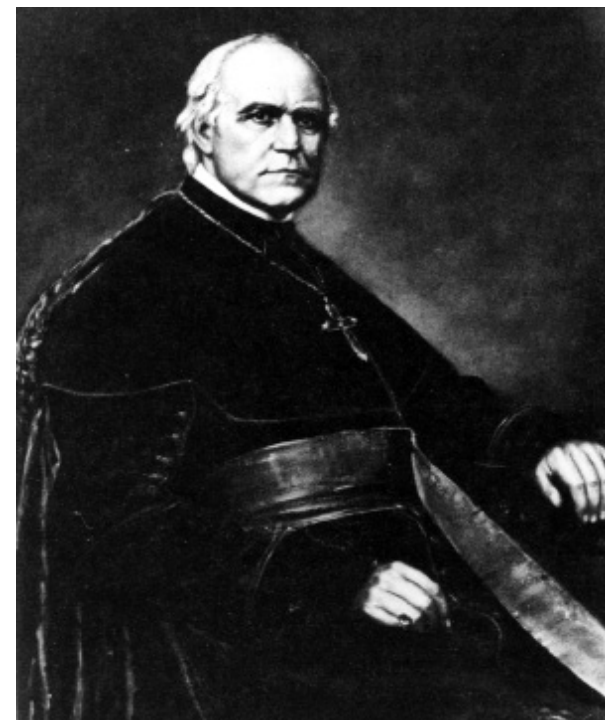
Hoewel het subsidiariteitsprincipe pas expliciet bij naam werd genoemd in 1931, in de encycliek *Quadragesimo anno* van paus Pius XI (1857-1939), had het beginsel dat achter de naam schuilging op dat moment al een lange geschiedenis achter de rug. Het gaat immers terug op het aristotelische denken over de relatie tussen individu en staat, dat Thomas van Aquino (1225-1274) verder uitwerkte. Daarbij geldt dat het individu zich slechts ten volle kan ontplooiën in interactie met en als deel van grotere entiteiten, zoals de familie, sociale groeperingen of politieke gezagsniveaus. In de woelige context van de Contrareformatie verdedigde de vroegzeventiende-eeuwse calvinistische theoreticus Johannes Althusius (1563-1638) in zijn *Politica Methodica Digesta* (1603) de autonomie van lagere tegenover hogere sociale entiteiten. Tegelijk benadrukte hij in latere heruitgaven van het werk dat het individu niet alleen in vrijheid en waardigheid moest kunnen bestaan, maar ook nood had aan de hulp en bijstand van grotere verbanden. Daarmee verwees ook Althusius naar de negatieve en positieve connotatie van subsidiariteit.

SOCIAALKATHOLICISME ALS VOEDINGSBODEM VOOR CONCEPTUELE VERFIJNING

Ondanks zijn diverse wortels in de politieke filosofie kreeg het subsidiariteitsbeginsel pas echt vorm onder invloed

van de katholieke sociale leer in de negentiende eeuw. Het waren vroege sociaalkatholieken die subsidiariteit hebben gesystematiseerd tot een min of meer coherent principe. Zo benadrukte Wilhelm von Ketteler (1811-1877), bisschop van Mainz, in zijn theorie van “le droit subsidiaire” dat de suppletieve rol van de centrale overheid niet beperkt moest blijven tot ad hoc liefdadigheid, maar integendeel een verworven recht moest zijn. Om te vermijden dat de staat op die manier teveel macht naar zich toe zou trekken, kende hij een belangrijke maatschappelijke rol toe aan religieuze onderwijsinstellingen en corporatistische industriële gilden als intermediaire instellingen. Eveneens bepalend voor de theorievorming bleek de Italiaanse jezuïet Luigi Taparelli (1793-1862), die in zijn sterk neothomistische denken een belangrijke maatschappelijke functie weggelegd zag voor intermediaire organen als brug tussen het individu en de overheid. Het gedachtegoed van von Ketteler en Taparelli zou later in de negentiende eeuw als basis dienen voor de zich almaar meer ontplooiende sociale doctrine binnen de kerk, onder meer in de internationale Unie van Freiburg (1884 - ca. 1891) en als leidraad voor paus Leo XIII (1810-1903) in zijn spraakmakende encycliek *Rerum novarum* (1891). Sinds de duidelijke intrede van het concept in *Rerum novarum* stelde de kerk het subsidiariteitsbeginsel als leidend principe tegenover haar twee ideologische tegenstanders: het liberalisme en het socialisme.

Afgezien van zijn ontwikkeling en verspreiding als theoretisch concept, kon het subsidiariteitsbeginsel in de negentiende eeuw ook op heel wat belangstelling rekenen in kringen van de maatschappelijke en politieke elites. Dat het sterk non-interventionistische liberalisme hoogtij vierde, was daar wellicht niet vreemd aan. Sociaal voelen de professionele elites, die vooral uit waren op praktische oplossingen voor de problemen van hun tijd, verbonden de heersende liberale notie van ‘zelfhulp’ aan een beperkte overheidssteun. In een bijdrage op het Congrès international de Bienfaisance dat in de week van 14 september 1857 plaatsvond in Frankfurt, gaf de 38-jarige conservatieve Engelsman Sir Stafford Northcote onbewust een mooie synthese van de onder de ‘liefdadige’ elite van zijn tijd wijdverspreide subsidiariteitsgedachte: “Que l’Etat nous aide, qu’il nous surveille, qu’il pose des principes dont nous ne

Wilhelm von Ketteler.

puissions-nous écarter, soit; mais si l’Etat se mêle trop de nos arrangements intérieurs, s’il s’efforce de traduire en formules légales les inspirations de la charité, il est à craindre que cette intervention directe ne produise beaucoup plus de mal que de bien, et n’entrave ce qu’il faudrait encourager.” De overwegend negatieve toon tegenover overheidsinterventie moet vooral gezien worden in het licht van het wijdvertakte net van katholieke initiatieven in onderwijs- en liefdadigheidsinstellingen, dat de groten-deels liberaal-katholieke elites wilden beschermen tegenover het overheidsinitiatief.

DE BELGISCHE WEGBEREIDERS

Iemand uit die ‘liefdadige’ elite in België was de katholieke journalist, publicist en filantroop Edouard Ducpétiaux (1804-1868), die als secretaris ook aanwezig was op het Congrès de Bienfaisance. Niet alleen was hij in eigen land

Edouard Ducpétiaux.

een gerespecteerd figuur door zijn functie als inspecteur-generaal van het gevangeniswezen en de liefdadigheidsinstellingen, maar hij vervulde in het buitenland ook een brugfunctie als initiatiefnemer van verschillende internationale liefdadigheidscongressen. In zijn talloze publicaties toonde hij zich een voorstander van een systeem van liefdadigheid waarbij het (katholiek) privé-initiatief alle ruimte moest krijgen en de overheid dat initiatief financieel moest ondersteunen. Maar niet alleen katholieken als Ducpétiaux waren aanhangers van het subsidiariteitsbeginsel, ook de vooraanstaande liberaal Charles Rogier (1800-1885) liet zich in 1859 in de Kamer in die zin uit: “Dans un pays libre comme le nôtre, l’initiative doit avant tout partir des particuliers et de la commune. [...] Mais je dis aussi que c’est tomber dans une exagération ridicule que de contester au gouvernement [...] le droit de venir en aide aux particuliers, l’obligation d’aider les communes alors que les particuliers et communes prennent l’initiative d’une mesure utile.”

Victor Brants.

Aan het einde van de negentiende eeuw geraakte het subsidiariteitsbeginsel ingeburgerd in de sociaalkatholieke stroming en haar intellectuele centra, met de Leuvense econoom Victor Brants (1856-1914) als meest prominente figuur. Onder andere de door hem opgerichte Société belge d’économie sociale (1884), net als het nieuwe Hoger Instituut voor Wijsbegeerte (1889) en de School voor Politieke en Sociale Wetenschappen (1891) aan de Katholieke Universiteit van Leuven, legden de klemtoon op het maatschappelijk belang van een getemperde overheidsinterventie, waarbij vrije intermediaire structuren een noodzakelijke subsidiaire functie uitoefenden tussen een anders al te direct interveniërende overheid en een te individualistisch individu. Zo werd het subsidiariteitsbeginsel het theoretische fundament van een uitdijend maatschappelijk middenveld van arbeiders-, middenstands- en landbouwverenigingen en federaties van zieken-, ouderdoms- en invaliditeitskassen allerhande. Het initiatief lag

daarbij nadrukkelijk bij de ideologisch verzuilde verenigingen, terwijl de overheid alsmear meer structureel ging financieren: het systeem van ‘gesubsidieerde vrijheid’ was geboren.

OVERHEIDSBELEID EN SUBSIDIAIRE SOCIALE VOORZIENING, 1830-1914

Het onderzoeksproject gaat na hoe de Belgische overheden een systeem uitbouwden waarbij privé-initiatief structureel ingeschakeld werd in het beleid en op basis van welk maatschappelijk, politiek of theoretisch discours ze dit beleid legitimeerden. Het kon daarbij gaan om religieus initiatief – in negentiende-eeuws België sterk op de voorgrond via actieve religieuze instituten –, maar ook om vrijzinnig, filantropisch, of gewoon particulier initiatief. Door dat institutioneel raamwerk van omkadering, ondersteuning en inkapseling van vrij initiatief in een voortdurende en veranderende interactie, creëerde de overheid een systeem van “subsidiaire” sociale voorziening. Het project spitst zich toe op drie brede thematische velden waar de “subsidiaire” sociale voorziening het meest ingrijpend en structureel ingreep: 1) de institutionele zorgsector, 2) de initiatieven gericht op zelfhulp en onderlinge solidariteit en 3) het educatieve veld met inbegrip van het onderwijsstelsel. Enerzijds laat die thematische afbakening toe om niet alleen de centrale overheid, maar ook de provinciale en lokale overheden mee te nemen in een diepgaande analyse. Anderzijds biedt het de mogelijkheid om aandacht te vestigen op de veranderende invulling van het onderliggende discours waar de overheid haar beleid mee legitimeerde. Aangezien het onderzoeksproject zich met deze aanpak expliciet in de internationale literatuur rond “sociale voorziening” plaatst, moet het mogelijk zijn om op die manier bij te dragen aan het vooralsnog beperkte historisch onderzoek naar een bepalende periode in de Belgische geschiedenis.

GEDEELDE GESCHIEDENIS, GEDEELD ERFGOED VORMINGSSESSIES IN CONGO

Verlag

CARINE DUJARDIN

Op uitnodiging van de rector van de Université Catholique du Congo (UCC) gaven professoren van de Leuvense Faculteit Theologie en Religiewetenschappen, de archivaris van het aartsbisdom Mechelen-Brussel en twee medewerkers van KADOC een vijf dagen durende vormingssessie in Kinshasa rond geschiedschrijving, methodologie en erfgoedbeheer. Onder de werktitel “Jalons pour une histoire de l’Église catholique en Afrique Centrale d’aujourd’hui” kwamen een 25-tal professoren, assistenten en erfgoedbeheerders uit het hele land samen om te reflecteren over de uitdagingen en mogelijkheden van een Afrikaanse kerkgeschiedschrijving. Het werd in vele opzichten een boeiende uitwisseling.

VORMINGSINITIATIEF

De vormingssessies waren een initiatief van CENCO, de nationale bisschoppenconferentie van Congo (Conférence Épiscopale Nationale du Congo) in samenwerking met UCC (Université Catholique du Congo), CAEK (Centre des Archives Ecclésiastiques Abbé Stefano Kaoze) en KADOC. Het project werd gefinancierd door het Pauselijk Werk van Sint-Petrus.

Hoofdpzets was om professoren van de grootseminaries uit heel Congo samen te brengen in werksessies over geschiedschrijving. Met twaalf deelnemers was de hoofdstad Kinshasa het best vertegenwoordigd: hoogleraren,

Sfeerbeeld van de vormingssessie.

assistenten en secretarissen van UCC, de directeur en secretaris van CAEK en een onderzoekster van de naburige protestantse universiteit UPC (Université Protestante du Congo). Ook de vicerector van UCC en de algemeen secretaris van ACEAC (Association des Conférences Épiscopales de l’Afrique Centrale) namen deel aan de sessies. Deelnemers uit het binnenland (seminarieprofessoren uit Lubumbashi, Lisala, Bunia, Butembo (Noord-Kivu), Kikwit, Bukavu (Murhesa) en Mayidi (Bas-Congo)) hadden vaak een langere verplaatsing achter de rug dan de westerse docenten. De sessies gingen door op de campus van UCC, die als gastinstelling haar infrastructuur en diensten ter beschikking stelde.

GESCHIEDSCHRIJVING EN AFRIKAANSE IDENTITEIT

Hoofdpzets van het initiatief was de deelnemers inspireren en sensibiliseren rond de kerkelijke geschiedschrijving van Congo. De vormingsweek was opgedeeld in werk-

sessies, waarbij een meer theoretische uiteenzetting met tekst en PowerPoint-presentatie werd afgewisseld met een gedachtewisseling met het publiek onder leiding van een dagvoorzitter. Er werd gewerkt met inhoudelijke dagthema’s, die zowel betrekking hadden op algemene, theoretische concepten van de (Afrikaanse) historiografie als op meer praktische aspecten.

Tijdens de eerste congresdag lag het accent op de meer theoretische concepten van de historiografie. Voor het publiek, dat theologisch was gevormd, was de uiteenzetting over het statuut van de kerkgeschiedenis binnen de theologie betekenisvol. Er werd gewezen op verschillende mogelijke benaderingswijzen. Zo oriënteert de kerkgeschiedenis (‘histoire de l’église’) zich meer op het binnenkerkelijke (‘la perspective de l’intérieur’), zoals de ontwikkelingen in de theologie, liturgie, spiritualiteit, terwijl religieuze geschiedenis (‘histoire religieuse’) meer de maatschappelijke betekenis van de religie bestudeert (‘la perspective de l’extérieur’), zoals de rol van de christenen in maatschap-

Een vleugel van de Université Catholique du Congo.

pij en cultuur. De nadruk lag op de kritische functie van de geschiedschrijving en op de toepassing van de historische methode en historische kritiek.

Vanzelfsprekend werd er tijdens de lezingen heel wat aandacht besteed aan de Afrikaanse geschiedschrijving. In de lijn van de Franse historiografie (o.a. Jacques Gadille) werd gewezen op de meerwaarde van een postkoloniale Afrikaanse kerkgeschiedenis. De aandacht werd gevestigd op de vitaliteit van het onderzoek buiten Europa, zoals bijvoorbeeld blijkt uit de Afrikaanse interpretaties van de 'Bantoe filosofie' van pater Placide Tempels O.F.M. door de Kameroense dominicaan Eloi Messi Metogo (Yaoundé, 1977) of de Congolese jezuïet Otoné Matangulu (Kinshasa, 1992) en op de meerwaarde van een Afrikaanse benadering van de kerkgeschiedenis, met o.a. aandacht voor het model van de 'Église-famille'.

GESCHIEDSCHRIJVING IN VEELVOUD

Na het algemene gedeelte volgde een meer concrete invulling van het programma, met aandacht voor diverse genres

in de historiografie. Zo werd gewezen op de verschillende modellen die bij een bisdomsgeschiedenis kunnen worden gehanteerd (institutioneel, encyclopedisch of model van een integrale geschiedschrijving) en op de mogelijke werkhypothese en presentatievormen, bijvoorbeeld een wetenschappelijke publicatie of een ge vulgariseerde vorm, zoals het YouTube videofilmpje over de geschiedenis van het bisdom Idiofa (RDC) <www.idofadiocese.com/>.

De hernieuwde belangstelling voor de biografie en voor de congregatie- en missiegeschiedenis werd in haar context geplaatst. Maatschappelijke ontwikkelingen (zoals het positivisme, het marxisme of het postmodernisme) oefenen immers een substantiële invloed uit op de historische vraagstelling en methoden. Aan de hand van een aantal voorbeelden werden verschillende benaderingswijzen besproken, zoals de positivistische school (Ranke), de Leuvense traditie (Cauchie, *Revue d'histoire ecclésiastique*, Ladeuze, Aubert), de Franse school van de Annales (met o.a. Lucien Fèbvre, Marc Bloch, Fernand Braudel). Er werd ook aandacht besteed aan meer recente ontwikkelingen in de westerse historiografie, zoals de hernieuwde belangstel-

ling voor de cultuurgeschiedenis, de aandacht voor identiteit en subjectiviteit (onder invloed van het westerse individualisme en nationalisme), voor discoursanalyse (onder invloed van de Franse taal filosofie), of de zoektocht, onder invloed van het postmodernisme, naar nieuwe grote verhalen (de zgn. 'meta-narratives'), zoals het secularisatiemodel of de genderbenadering. In de missiegeschiedenis speelden dekolonisatie en inculturatiedenken een belangrijke rol in de overgang naar een geschiedschrijving van de lokale kerken.

BRONNEN EN GEDEELD ERFGOED

De benadering was echter vooral toepassingsgericht. Er werd een volledige dag besteed aan de bronnen voor Afrikaanse geschiedschrijving. Veel nuttige geschreven bronnen bevinden zich immers in westerse archiefdepots: in Rome (Vaticaanse archieven), Mechelen (aartsbisdom) of Leuven (KADOC). Zo bevatten de Vaticaanse archieven, de diocesane archieven en de archieven van religieuze instituten een schat aan informatie voor de (religieuze) geschiedschrijving van Centraal-Afrika. De archivaris van het aartsbisdom Mechelen illustreerde dat met een aantal sprekende voorbeelden, onder andere rond de stichting van de Congomissie (archief kardinaal Goossens (1884-1906)), het politieke debat in België rond Congo (archief kardinaal Mercier (1906-1926)), de stichting van Lovanium (1954) en de installatie van de kerkelijke hiërarchie in Congo (1959) (archief kardinaal Van Roey (1926-1961)). Opmerkelijk was vooral een nog niet eerder bestudeerd reisdagboekje ('carnet de voyage') waarin kardinaal Van Roey nauwgezet zijn persoonlijke reisindrukken noteerde tijdens zijn eerste bezoek aan Congo in 1948, een pareltje voor de studie van de cultuurcontacten tussen Noord en Zuid.

De medewerkers van KADOC gaven een overzicht van de archieven van religieuze instituten die in het centrum worden bewaard en van de schat aan iconografisch bronnenmateriaal dat er met betrekking tot Congo en Centraal-Afrika aanwezig is. Er werden een aantal sprekende voorbeelden getoond van missiefotografie en missiefilm, waaronder fragmenten van de in Congo nog steeds popu-

De kerk van Lovanium.

laire filmpersonages Matamata en Pilipili. Verder werd er gewezen op de rijkdom van de orale traditie in Afrika en op de waarde en mogelijkheden van het gebruik van mondelinge geschiedenis en immaterieel erfgoed.

BEWAREN IN EEN TROPISCH KLIMAAT

De hoofdbronnen voor een geschiedenis bevinden zich uiteraard in Congo zelf: in de archieven van CENCO, de zes kerkprovincies en de 47 bisdommen. Een bijzondere plaats daarin bekleedt CAEK (Centre des Archives Ecclésiastiques), dat in 1988 is opgericht door de Congolese bisschoppen naar aanleiding van hun vijfjaarlijks 'ad limina' bezoek aan Rome. Het kerkelijk archiefcentrum is genoemd naar de eerste Congolese priester Stefano Kaoze. CAEK kreeg een ruimte ter beschikking in de gebouwen van UCC en bezit heel wat unieke bronnenreeksen, waaronder de handge-

schreven 'daires' of missiedagboeken van de scheutist en missiebisshop Kamiel Van Ronslé (1862-1938). Het archiefcentrum verzamelt ook audiovisueel materiaal en gepubliceerde bronnen en stimuleert onderzoek, onder andere in twee publicatiereeksen (Histoire du christianisme africain en Documents du christianisme africain). Sinds 1992 werkt het centrum aan een bibliografie en gegevensbank over de geschiedenis van de evangelisatie in Kongo sinds de periode van het oude koninkrijk Congo (1491-1880).

Meteen stelt zich de problematiek van het bewaren van erfgoed in een tropisch klimaat. CAEK speelde een centrale rol in het erfgoedluik van het programma. De delegatie bracht een bezoek aan het archiefcentrum en gaf advies over de bewaarproblematiek en de beleidsvisie. CAEK beschouwt het als zijn kerntaak om vorming te geven aan pastorale werkers en kerkelijke bedienaren aan de basis

met de bedoeling hen te sensibiliseren en te vormen rond erfgoedbeheer. Tussen 2003 en 2011 organiseerde het centrum twaalf lokale informatie- en vormingssessies over erfgoedbeheer in diverse parochies van Kinshasa, Kisantu en Kenge. Daartoe werden achttien antennemedewerkers geëngageerd, die erop toezien dat centrale documentatiereeksen worden verzameld, geïnventariseerd en op termijn worden overgedragen.

VERLEDEN ALS BRUG NAAR DE TOEKOMST

Ondanks de praktische ongemakken die deel uitmaken van het dagelijks leven van de Afrikaan (de overbevolking van de stad, gebrekkige infrastructuur en voedselbedeling, regelmatige stroomonderbrekingen ...) en de specifieke problemen van de katholieke kerk (secularisatie, concurrentie met evangelische kerken), troffen we een heel gemotiveerde groep aan. We waren getroffen door de levendigheid van het debat en de gedrevenheid van de erfgoedbeheerders. Zo kregen we de kans om via een plaatsbezoek kennis te maken met de ambitieuze uitbreidingsplannen van UCC op een terrein van 32 ha aan de rand van de stad. Ondanks haar problemen is de miljoenenstad Kinshasa een fascinerende en bruisende stad. Ook de vormingsweek past in het toekomstperspectief dat de bisschoppenconferentie, met kardinaal Laurent Monsengwo, voor ogen heeft voor de Congolese kerk. Daarbij krijgt het verleden op een onbevengende, wetenschappelijk onderbouwde manier en met oog voor de Afrikaanse identiteit en tradities een plaats. De globalisering en de nieuwe technologie zorgen niet alleen voor nieuwe uitdagingen, ze scheppen ook nieuwe mogelijkheden. Ze maken communicatie en uitwisseling van informatie eenvoudiger. De nieuwe technologie maakt het bijvoorbeeld mogelijk om via gerichte digitaliseringsprojecten het gedeelde erfgoed ter beschikking te stellen van de Congolese 'source communities'. KADOC heeft zich geëngageerd om daarin verder een rol van betekenis te spelen.

DE 'JÉSUITESSES'

ZUSTERS IN HET SPOOR VAN IGNATIUS VAN LOYOLA

Verlag van een work- shop

KRISTIEN SUENENS

Sinds hun ontstaan in de zestiende eeuw namen de jezuïeten een prominente plaats in binnen de katholieke kerk. Gekenmerkt door een strakke en efficiënte structuur, een sterk spiritueel project en een dynamisch apostolisch en missionair elan vormde de Sociëteit van Jezus ook al snel een model voor geëngageerde religieuze vrouwen en vrouwelijke religieuze instituten. Tijdens de internationale workshop "Appropriations et constructions identitaires. Le modèle ignatien dans les congrégations d'hommes et de femmes après 1773" die van 8 tot 10 juli 2013 doorging aan de Université catholique de Louvain (UCL), werd getracht dat fenomeen in zijn 'longue durée' te duiden en vanuit een breed comparatief perspectief te analyseren. Het colloquium, dat er kwam onder impuls van Silvia Mostaccio (UCL), was het resultaat van een samenwerkingsverband tussen die universiteit en haar onderzoekspolen RSCS (Religions, Spiritualités, Cultures, Sociétés), IACCHOS (Institut d'analyse du changement dans l'histoire et les sociétés contemporaines) en GEMCA (Group for Early Modern Cultural Analysis) en KADOC-KU Leuven.

Hoewel het duidelijk in strijd was met de constituties van de Sociëteit, waarin werd aangegeven dat de 'curia monialium' niet tot het takenpakket van de leden behoorde, hadden de

Angela Merici (1474-1540), stichteres van de ursulinen.

jezuïeten een lange, maar niet onproblematische traditie van begeleiding van vrouwelijke religieuzen en vrouwelijke religieuze instituten. Sabine Pavone (Universita di Macerata) en Silvia Mostaccio (UCL) brachten in hun inleidende lezing een overzicht van vijf eeuwen 'jezuïetessen' of door het ignatiaanse model geïnspireerde vrouwen en stichtingen: van Angela Merici, stichteres van de ursulinen, in de zestiende eeuw, over Mary Ward, wiens zeventiende-eeuwse zustercongregatie ontbonden werd op grond van een te grote gelijkenis met de jezuïetenorde, tot de talrijke achttiende- en negentiende-eeuwse apostolische vrouwen gemeenschappen die zich wereldwijd op het model van de Sociëteit inspireerden. Onmiddellijk konden ook een aantal belangrijke spanningsvelden worden aangehaald, die in andere lezingen werden uitgediept.

Mary Ward (1585-1645), stichteres van de Congregation of Jesus en het Institute of the Blessed Virgin Mary.

ROMEINSE AARZELINGEN

Allereerst was er een significant verschil in ingesteldheid tussen de jezuïeten en de vrouwelijke religieuzen op het terrein enerzijds en aan de top van de kerkelijke hiërarchie anderzijds. Dat bleek onder meer uit de bijdragen van Alessandro Serra (Université de Liège), Bernadette Truchet (Centre de Documentation et d'Archives des Œuvres Pontificales Missionnaires, Lyon), Adriana Valerio (Università degli Studi di Napoli), Giancarlo Rocca (Società San Paolo - Dizionario degli Istituti di Perfezione), Kristien Suenens (KADOC-KU Leuven), Sarah Barthélemy (UCL) en Marie-Elisabeth Henneau (Université de Liège) over diverse achttiende- en negentiende-eeuwse Italiaanse, Franse en Belgische zustercongregaties met een sterk ignatiaans profiel.

Sophie Barat (1779-1865), stichteres van de Franse Dames du Sacré Cœur.

De begeleiding van zustercongregaties door jezuïeten of de keuze voor het ignatiaanse model door vrouwelijke religieuzen was geen evidentie. Zowel de leiding van de Sociëteit als de kerkelijke autoriteiten waren koele minnaars van beide vormen van beïnvloeding. Het verbod van de constituties indachtig, vreesden diverse jezuïetengeneraals dat een te sterk engagement voor deze of gene lokale zustergemeenschap ten koste zou gaan van de flexibele apostolische inzetbaarheid en de mobiliteit van individuele jezuïeten. De Heilige Stoel was veeleer bevreesd dat het ignatiaanse model, doordrongen van een militante evangelisatiedrang en een grote betrokkenheid op de (seculiere) wereld, zusters zou inspireren tot een soort van vrouwelijk 'priesterschap', ver weg van de veilige kloostermuren. Rome zag in een te sterke afhankelijkheid van de jezuïeten ook een mogelijke bedreiging voor de gewetensvrijheid van de vrouwelijke religieuzen. Zowel in het Vaticaan als in de Borgo San Spirito, het generaalaat van de jezuïeten

De jezuïet Joseph Varin (1769-1850).

in Rome, werd ook meermaals getwijfeld of het model van de jezuïetenorde – met de reeds genoemde karakteristieken, aangevuld met het hoge vormingspeil en de relatieve bewegingsvrijheid van de leden – überhaupt geschikt was voor vrouwen.

De terughoudendheid van de Romeinse autoriteiten verhinderde niet dat veel individuele jezuïeten en vrouwelijke religieuzen wel voluit streefden naar een vrouwelijk congregatiemodel op ignatiaanse leest. Hoewel zelden werd gekozen voor een exacte kopie van de constituties en de structuren van de Sociëteit en wel degelijk sprake was van een aanpassing aan de vereisten van het vrouwelijk kloosterwezen, raakten veel vrouwelijke apostolische congregaties doordrongen van bepalende ignatiaanse elementen, zoals een hiërarchische en uitgebreide organisatiestructuur, een sterke nadruk op het apostolaat (voornamelijk onderwijs en retraites), de afwezigheid van

Julie Billiart (1751-1816), stichteres van de zusters van O.-L.-Vrouw van Namen.

strakke clausuurregels en officiegebed, een substantiële rol voor de ignatiaanse Geestelijke Oefeningen ... De stugge houding van de Romeinse instanties had wel tot gevolg dat de meest intense samenwerkingen tussen jezuïeten en vrouwelijke religieuzen zich manifesteerden in de periferie van de katholieke wereld, ver weg van het gezag van Rome en in perioden van grote beroering en destabilisatie van het kerkelijk apparaat. Alicia Fraschina (Universidad de Buenos Aires) gaf daarvan een treffend voorbeeld met haar bijdrage over de Argentijnse achttiende-eeuwse zuster Maria Antonia de San José.

De opheffing van de jezuïetenorde in 1773 en de totale ontmanteling van de kerk na de Franse Revolutie vormden belangrijke katalysatoren voor die evolutie. Deels in de hand gewerkt door het kerkelijke en religieuze vacuüm moest het tot dan toe overheersende monastieke vrouwelijke kloostermodel definitief de duimen leggen voor

Justine Desbille (1801-1866), stichteres van de zusters van het Kind Jezus van Nijvel.

Anna de Meeûs (1823-1904), stichteres van de Dames de l'Adoration Perpétuelle.

De jezuïet Jan-Baptiste Boone (1794-1871).

nieuwe initiatieven van apostolische aard, geïnspireerd door bestaande modellen als die van de ursulinen, de Loretozusters van Mary Ward en andere op de jezuïetenorde gebaseerde vrouwelijke congregaties. Hetzelfde gold voor ex-jezuïeten of 'vermomde' jezuïeten als de Pères de la Foi of de Paccaranaristen, die in de begeleiding van vrouwelijke religieuzen een nieuwe uitdaging vonden en een middel om de ignatiaanse geest door te geven. Het fundamenteel op apostolisch engagement gerichte religieuze reveil van de eerste helft van de negentiende eeuw bood die prille stichtingen alle kansen tot ontplooiing.

INTERNE EN GENDERSPECIFIEKE SPANNINGEN

De spanningen manifesteerden zich niet alleen in verticale zin. Ook tussen de jezuïeten en de vrouwelijke religieuzen onderling kwam het soms tot conflicten, vaak omdat de bestaande genderverhoudingen onder druk kwamen te staan. Soumita Choudhuri (Vassar College, New York) analyseerde de casus van een achttiende-eeuwse Franse mystica die haar jezuïet-biechtvader beschuldigde van aanranding en ketterij. Susan O'Brien (St. Edmunds College, University of Cambridge) bracht het verhaal van de gehuwde congregatiestichteres Cornelia Connely, die in

1846 in samenwerking met de jezuïeten de Society of the Holy Child Jesus stichtte. In de reeds aangehaalde bijdrage van Henneau werd toegelicht hoe de tweede overste van de Sœurs de Notre-Dame van Namen, Françoise Blin de Bourdon, het belang van haar voorgangster Julie Billiard in het stichtingsproces van de congregatie in de verf zette en de – nochtans significante – rol van de Pères de la Foi minimaliseerde.

In de lijn van de Romeinse verzuchtingen rond de gewetensvrijheid van de religieuzen, werd in diverse lezingen (Henneau, Suenens, Rocca) ook verwezen naar de positie

van de biechtvader en de praktijk van de ‘manifestation de conscience’. Om hun ignatiaanse identiteit te ontwikkelen en te consolideren, werden in veel vrouwelijke congregaties – niet zelden op vraag van de religieuzen zelf – jezuïeten als biechtvaders en geestelijk directeurs aangesteld. Op die manier waren de vrouwelijke congregaties verzekerd van een blijvende ondersteuning van hun apostolisch en spiritueel project. Ze kregen ook toegang tot de belangrijke sociale en religieuze netwerken van de Sociëteit van Jezus, niet onbelangrijk voor de vereffening van hun materiële noden en een geslaagde rekruteringspolitiek. De dominante positie van de jezuïeten leidde – eens de moeilijke stichtingsjaren achter de rug waren – echter soms tot tegenreacties van de vrouwelijke oversten en (mede)stichteressen. Zij streefden naar een grotere autonomie en grotere onafhankelijkheid van de jezuïeten, daarin ondersteund door hun groeiend prestige en charisma binnen de zustergemeenschap.

In de lijn van hun ignatiaanse voorbeeld was in veel congregaties immers een piramidale organisatiestructuur ingevoerd, met een sterke interne positie van de algemeen overste. Net als bij de jezuïeten lag er in veel zustercongregaties met een ignatiaans profiel een sterke nadruk op onvoorwaardelijke gehoorzaamheid aan de overste en verzaking aan de eigen wil in het voordeel van het groepsbelang. Beide aspecten werden onder meer geconcretiseerd in de ‘manifestation de conscience’: de regelmatige onthulling van de eigen gevoelens en gedachten voor de overste. De praktijk – die in veel mannelijke religieuze orden werd toegepast, maar vooral met de jezuïeten werd geassocieerd – raakte in de negentiende eeuw in toenemende mate gecontesteerd. De vraag rees of de ‘manifestation de conscience’ wel geschikt was voor de ‘beïnvloedbare’ en ‘fragiele’ vrouwelijke ziel en niet in strijd was met de kerkelijke wetgeving over de gewetensvrijheid van de religieuzen. Uiteindelijk vaardigde Rome in 1890 een verbod uit op de ‘manifestation de conscience’ in alle vrouwelijke en een groot deel van de mannelijke kloostergemeenschappen.

MEISJESONDERWIJS EN RELIGIEUS VORMINGSWERK ALS ‘IGNATIAANS’ APOSTOLAAT

Het ignatiaanse model manifesteerde zich ook – en misschien vooral – in de apostolische identiteit van de vrouwelijke congregaties. Uit meerdere van de al genoemde bijdragen bleek dat meisjesonderwijs en religieus vormingswerk (*retraites*, catecheseonderwijs ...) de kerntaken waren van de zustercongregaties die zich in meer of mindere mate op de jezuïeten inspireerden. Het missionaire elan van de Sociëteit werd op die manier vertaald naar vrouwelijke standaarden, ook al doken daar de nodige genderconflicten op.

Twee basisteksten van de Sociëteit, de *Ratio Studiorum* voor het onderwijs en de Geestelijke Oefeningen van Ignatius voor het *retraitewerk*, vormden niet zelden de leidraad voor het apostolaatswerk van de zusters. Het klassieke humanioraonderwijs, dat de kern vormde van het exclusief op jongens gerichte onderricht in jezuïetencolleges, was in de negentiende eeuw nauwelijks toegankelijk voor meisjes. Toch slaagden veel door jezuïeten aangestuurde vrouwelijke onderwijscongregaties erin om enkele basisprincipes van de *Ratio Studiorum* – zoals de nadruk op zelfontplooiing en de aandacht voor exacte wetenschappen – in het curriculum van de traditionele meisjespensionaten te implementeren. Op die manier kregen de in essentie voor jongens bestemde ignatiaanse onderwijsprincipes toch ook een vrouwelijke ‘vertaling’.

De Geestelijke Oefeningen – in de vorm van drie- of achtdaagse *retraites* – vormden in veel ignatiaanse zustercongregaties een belangrijk onderdeel van de religieuze vorming. In de geest van hun apostolaat van (re-)evangelisatie en de strijd tegen religieuze onwetendheid waagden een aantal achttiende- en negentiende-eeuwse congregaties zich ook zelf aan de organisatie van *retraites* op basis van de Oefeningen, vaak als uitbreiding van hun reeds bestaande catecheseapostolaat. Hoewel hun taak als vrouwelijke religieuzen beperkt bleef tot de praktische organisatie ervan, wisten ze – onder meer door de selectie van *retraitepredikers* en de uitgave van *retraiteverslagen* – toch

een bijdrage te leveren aan het herkersteningselan van de postrevolutionaire kerk.

Over de precieze genderverhoudingen binnen dat soort van apostolaat dient nog verder onderzoek te gebeuren. Het is duidelijk dat het UCL-colloquium verschillende interessante en nieuwe onderzoekspistes opende. Maar het was voor verschillende aanwezigen ook duidelijk dat het grotendeels bijboeiende aanzetten bleef, die verdere uitwerking vergen. Hopelijk krijgen die aanzetten een impuls in de context van de vele colloquia die naar aanleiding van de herlancering van de Sociëteit (1814-2014) wereldwijd worden ingericht. Samen met de Faculteit Theologie en Religiewetenschappen van de KU Leuven, de Universiteit de Namur, de provincies van de Vlaamse en Waals-Luxemburgse jezuïeten, het Rijksarchief van België, het Nederlands Instituut voor Jezuïeten Studies, het Ruusbroecgenootschap (Universiteit Antwerpen) en het Centrum voor Religieuze Kunst en Cultuur (CRKC) organiseert KADOC-KU Leuven van 23 tot 25 oktober 2014 een colloquium over 200 jaar herstel van de Sociëteit van Jezus in de Lage Landen.

HET *NACHLEBEN* EN DE ERFGOEDWORDING VAN STEDELIJKE KLOOSTERS RELIGIEUZE INSTELLIN- GEN NA HUN AFSCHAF- FING OP HET EINDE VAN DE 18DE EEUW Onderzoeksproject

PIETER-JAN PELGRIMS

De afschaffing van de kloosters tussen 1773 en 1796 leidde tot een ongeziene vastgoedherverdeling. De als nationaal goed aangeslagen kloostergebouwen werden afgebroken, kregen een andere bestemming (bijvoorbeeld een militaire, openbare of industriële functie) of vielen ten prooi aan speculanten die de kloosterdomeinen, al dan niet na verkaveling, veelal met hallucinante meerwaarde doorverkochten. Het stedelijke landschap, voorheen gedomineerd door religieuze bouwwerken, onderging in een tijdspanne van enkele decennia een ware metamorfose. Een nieuw onderzoeksproject, “De herverkavelde stad. Stedelijke transformaties en ‘erfgoedwording’ na de secularisatie van de kloosters in België (1773/1796-1860)”, wil het *Nachleben* en de erfgoedwording van die geseculariseerde stedelijke kloosters in België bestuderen.

De opheffing van de jezuïetenorde door paus Clemens XIV, in de Oostenrijkse Nederlanden uitgevoerd onder keizerin Maria-Theresia op 2 september 1773, ging gepaard met de onteigening van hun bezittingen. Tussen 1783 en 1785 werden in de Zuidelijke Nederlanden in totaal 163 kloosters ‘zonder sociaal nut’ afgeschaft als onderdeel van de

Locatie van de 35 kloosters (incl. het begijnhof) die de stad Antwerpen telde aan de vooravond van de kloosterafschaffingen. Aanduiding op het primitief kadaster, ca. 1823-1824.

kerkpolitiek van Jozef II. De doodsteek voor de overblijvende kloosters volgde onder het Franse bewind, dat op 1 september 1796 alle kloosterorden ophief en op 6 november hun goederen verbeurd verklaarde. Tussen 1796 en 1798 werden de sluitingen doorgevoerd.

In de bestaande literatuur wordt het vertrek van de kloostergemeenschappen veelal beschouwd als het eindpunt van de geschiedenis van de kloostergebouwen en wordt

het *Nachleben* van die kloosters nauwelijks belicht. De historische herbestemmingen van (stedelijke) kloosters en kerken werden tot op heden hoofdzakelijk onderzocht aan de hand van individuele studies. Systematisch onderzoek op het niveau van steden of een land ontbreekt. Het project “De herverkavelde stad. Stedelijke transformaties en ‘erfgoedwording’ na de secularisatie van de kloosters in België (1773/1796-1860)” wil daarin verandering brengen. Het wordt gefinancierd door het Fonds voor Weten-

schappelijk Onderzoek Vlaanderen en geleid door Thomas Coomans de Brachène (hoofdpromotor), Jan De Maeyer, Inge Bertels, Bruno De Meulder, Luc Noppen (copromotoren) en Peter Heyrman. De verbonden universitaire en onderzoeksinstellingen zijn: KU Leuven, Vrije Universiteit Brussel, l'Université du Québec à Montréal en KADOC-KU Leuven.

SURVIVAL OF THE FITTEST CONVENTS

De uitdrukking 'survival of the fittest convents' verwijst naar de 'selectie' die plaatsvond onder de kloostergebouwen over een tijdspanne van ruim twee eeuwen. Talrijke kloosters werden, al dan niet na een initiële herbestemming, afgebroken (voor hun bouwmaterialen) en een groot aantal stedelijke kloosterdomeinen werd versnipperd door verkaveling en de aanleg van nieuwe straten. In 1854 bijvoorbeeld, werd op de gronden van het voormalige Antwerpse dominicanenklooster de Sint-Paulusstraat getrokken. Andere kloostergronden werden dan weer omgevormd tot parken of pleinen, zoals de gronden van het Antwerpse klooster van de ongeschoeide karmelieten (vandaag Theaterplein) of van de Brusselse jezuïetenkerk (vandaag Gerechtsplein). Sommige kloosters werden volledig weggeveegd uit het huidige stadsbeeld, zoals die van de Antwerpse miniemen, alexianen, Engelse thesesianen en apostolinnen. In enkele uitzonderlijke gevallen slaagden de orden of congregaties erin opnieuw in het bezit te komen van hun (verminkte) kloosters, bijvoorbeeld de Antwerpse zwartzusters, of werden die gebouwen en gronden aangekocht door andere kerkelijke instellingen (bijvoorbeeld de voormalige Antwerpse kloosters van de kartuizers en de kapucijnen). De bepalende kenmerken van de kloostergebouwen voor hun kans op 'overleving' zijn veelal tijdgebonden. Terwijl in de eerste helft van de negentiende eeuw hoofdzakelijk sprake is van een pragmatische benadering, met aandacht voor de staat van bewaring, de locatie en de morfologie van de gebouwen met het oog op een geschikte en financieel verantwoorde herbestemming, treedt vanaf de tweede helft van die eeuw de (kunst)historische en erfgoedwaarde van de gebouwen op de voorgrond als een belangrijk criterium bij de keuze voor afbraak of bewaring.

KERNVRAAGSTUKKEN

Het onderzoeksproject beoogt enerzijds inzicht te verschaffen in de concrete transformatiemechanismen van de geseculariseerde stedelijke kloosters en anderzijds de 'erfgoedwording' van die gebouwen te reconstrueren. Het eerste kernvraagstuk omvat vraagstellingen omtrent de actoren van de stedelijke transformatie, de herbestemmingsstrategieën op schaalniveau van de kloostergebouwen én binnen een breder stedenbouwkundig perspectief enz. Het transformatieproces van de stedelijke kloosters zal bestudeerd worden op verschillende schaalniveaus: het microniveau van de individuele gebouwen, het mesoniveau van het kloostercomplex en zijn onmiddellijke omgeving en het macroniveau van de stad.

In Brussel besloegen de kloosters anno 1775 meer dan tien procent van de totale stadsoppervlakte intra muros. De mutatie van het stadslandschap met de (gedeeltelijke) afbraak, herbestemming en/of verkaveling van de kloosters en bijgevolg het verdwijnen van belangrijke stedelijke referentiepunten op het einde van de achttiende en in het begin van de negentiende eeuw veroorzaakte lacunes in het stadsweefsel én het collectieve geheugen. Het verlies en de omvorming van die voorheen belangrijke spirituele en socio-economische centra in de stad kunnen niet hebben plaatsgevonden in een sfeer van totale onverschilligheid. Over de houding van de burgers voor de jaren 1830, toen de notie 'nationaal erfgoed' het licht zag, is echter weinig geweten. Het tweede kernvraagstuk van dit onderzoeksproject betreft daarom de 'erfgoedwording' van de stedelijke kloosters, d.i. de geleidelijke bewustwording van de erfgoedwaarde ervan.

CASESTUDY'S

Bovenvermelde vraagstukken zullen behandeld worden voor de hoofdstad Brussel en de Vlaamse steden Antwerpen en Brugge. In het kader van dit onderzoek zijn de Belgische steden uitzonderlijke studieobjecten om een viertal historische redenen. De Zuidelijke Nederlanden kenden een stedelijke traditie waarin de aanwezigheid van religieuze orden belangrijk was sinds de middeleeuwen en verder

versterkt werd tijdens de Contrareformatie. Het opeenvolgende Oostenrijkse, Franse en Nederlandse bestuur over onze gebieden op het einde van de achttiende en in het begin van de negentiende eeuw vormt een unieke historische context voor de secularisatie van de Belgische kloosters. Bovendien was België de wieg van de industriële revolutie op het continent. Tot slot liggen de stichting van het koninkrijk België in 1830 en de negentiende-eeuwse katholieke heropleving aan de basis van de constructie van een eigen nationale identiteit en hebben ze geleid tot de herontdekking van onze (religieuze) architectuur uit het verleden.

HERBESTEMMING VAN KLOOSTERGEBOUWEN: EEN RANDFENOMEEN?

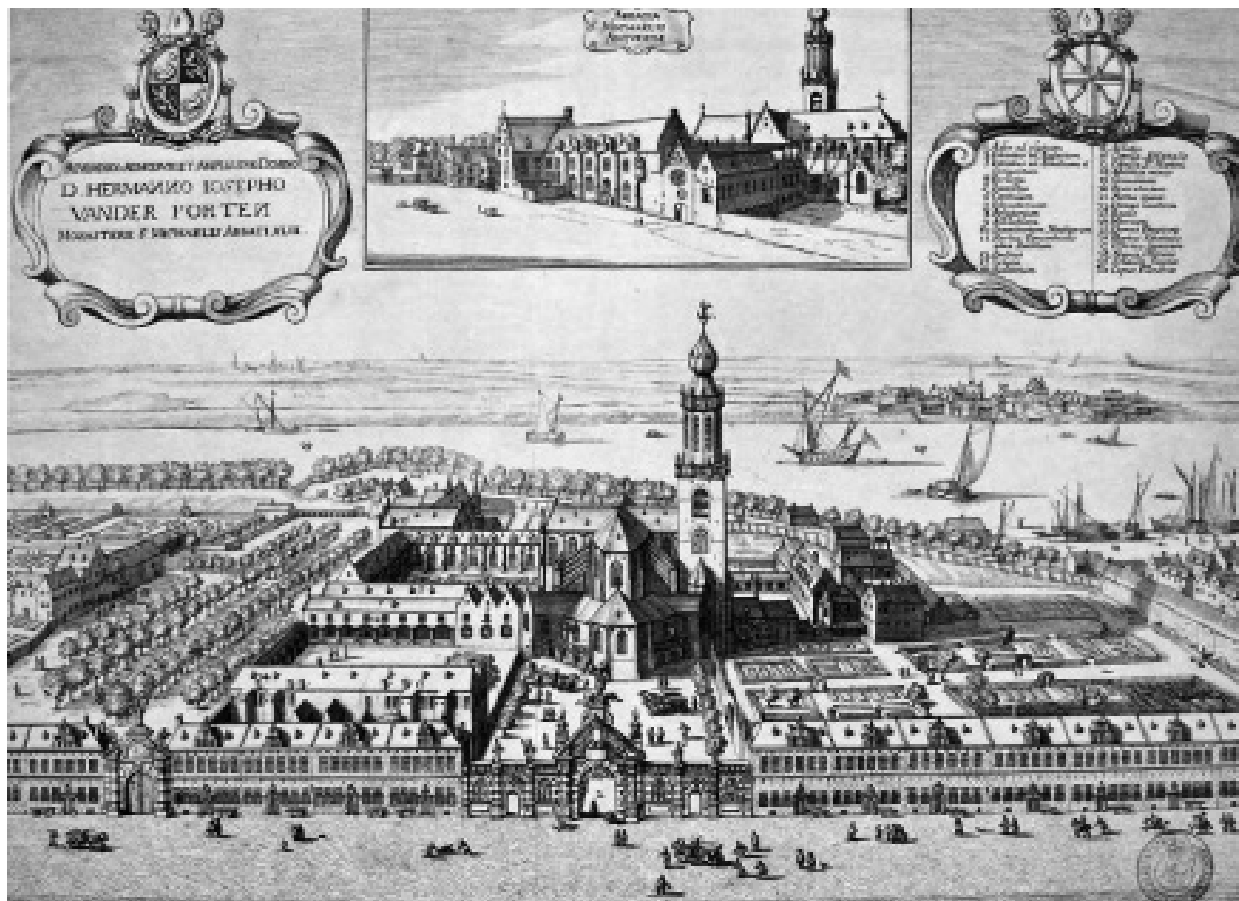
Kloosters waren niet uitsluitend vanuit religieus oogpunt belangrijke centra, maar waren eveneens plaatsen van educatie en ziekenzorg, in het bijzonder de kloosters van de onderwijs- en hospitaalcongregaties. De afschaffing van de kloosterorden en het streven naar de realisatie van een waarlijk moderne maatschappij impliceerden de verantwoordelijkheid van de staat voor de oprichting van scholen, hospitalen enzovoort. In het licht van de industriële revolutie en het toenmalige oorlogsklimaat was er ook een grote nood aan industriële en militaire gebouwen (treinstations, opslagplaatsen, fabrieksgebouwen, kazernes, arsenalen, maneges...). De staat stond bovendien in voor de inrichting van onder andere gerechtshoven en gevangenissen. Het mag niet verbazen dat die functies dikwijls werden ondergebracht in voormalige kloostergebouwen vanwege de beperkte onbebouwde ruimte in de steden, de ontoereikende overheidsfinanciën voor nieuwbouw en de prangende nood aan bovengenoemde gebouwen.

Hoewel de herbestemming van bestaande gebouwen dus allerm minst een randfenomeen was, worden in de bestaande literatuur over de nieuwe architecturale typologieën van de moderne staat hoofdzakelijk de nieuwe creaties bestudeerd. Het voorbeeld van het kazernement in Brussel is illustratief voor het belang van het fenomeen van herbestemming. De vier grote kazernes van de stad waren van de Oostenrijkse periode tot 1852 ondergebracht in gebou-

wen die niet voor militaire doeleinden waren opgericht, namelijk het oud kasteel van Ansillon en de kloosters van de annuntiaten, Lorreinen en Sint-Elisabeth. Dat laatste klooster bleef een kazerne tot 1905. Op 24 september 1852 werd de nieuwe kazerne van het Klein Kasteeltje ingewijd, ruim twintig jaar na de eerste plannen voor de bouw van een nieuw militair kwartier. Vermeldenswaard is dat in de Franse decreten die het kazernement in Brussel regelden, nergens sprake is van nieuwe kazernes. In het Leiedepartement, de voorloper van de provincie West-Vlaanderen, kwamen voor de huisvesting van de Rijkswachtbrigades “in de eerste plaats de aangeslagen religieuze gebouwen in aanmerking” en “(werd) in oktober 1796 ... een officieel besluit uitgevaardigd om de huisvesting in kloosters zo veel als mogelijk te stimuleren”. Vooralsnog werd niet onderzocht wat de bijdrage is geweest van de ervaringen met de herbestemming van stedelijke kloosters tot de uitwerking en verfijning van de nieuwe architecturale typologieën van de moderne staat.

LESSEN VOOR VANDAAG?

Het eerste luik van de studie over het *Nachleben* van de gebouwen en gronden van de afgeschafte stedelijke kloosters op het Belgische grondgebied tussen 1773/1796 en 1860 heeft betrekking op de materiële en visuele stedelijke transformatiemechanismen. Vragen die aan bod zullen komen, zijn: wie waren de actoren (de staat, industriëlen, speculanten, stedenbouwkundigen, ontwerpers...), wat waren hun belangen en waarom gaven zij de voorkeur aan herbestemming of afbraak? Kaderde het afbreken en omvormen van de gebouwen in een stedelijk urbanisatieplan of was de keuze voor een bepaald scenario eerder accidenteel? Wat was de invloed van de locatie in de stad of de morfologie en architectuur van de kloostergebouwen in hun perceptie als zijnde (on)geschikt voor specifieke herbestemmingen? Dergelijke vragen zijn ook vandaag, ruim twee eeuwen na de *Aufklärung*, brandend actueel in het licht van de huidige herbestemmingsproblematiek van het religieuze erfgoed.

Gezicht in vogelperspectief op de Sint-Michielsabdij in Antwerpen, 17de eeuw.

TIJD EN RUIMTE

De keuze voor Brussel (grootstad), Antwerpen en Brugge (middelgrote steden) als casestudy's is gebaseerd op architectuurhistorische criteria. In de drie steden was op het einde van de achttiende eeuw een kritische massa aan mannen- en vrouwenkloosters aanwezig. Door de nood aan infrastructuur en stadsverfraaiing en de aanwezigheid van kapitaal, administraties en een omvangrijke bevolking vonden de belangrijkste morfologische stedenbouwkundige veranderingen plaats in (middel)grote steden. Voor

de drie cases zullen uitsluitend kloosters en godshuizen binnen de stadsomwallingen, of intra muros, in beschouwing worden genomen. Die stadsomwallingen hinderden de steden in hun groei en tot hun afbraak, die in Brussel en Antwerpen ca. 1860-1880 te situeren is, zaten ze als een strak korset om de stad. Die vergelijkbare randcondities maken een vergelijkende studie tussen Brussel, Antwerpen en Brugge zinvol.

De bestudeerde periode, 1773/1796 tot 1860, wordt gekenmerkt door verregaande maatschappelijke, politieke,

gerechtelijke en administratieve hervormingen binnen het toenmalige Oostenrijkse, Franse, Nederlandse en Belgische institutionele kader. In 1860 werden twee wetten aangenomen met belangrijke gevolgen op erfgoed- en stedenbouwkundig vlak: de oprichting van provinciale afdelingen van de Koninklijke Commissie voor Monumenten en de afschaffing van het octrooirecht.

DE SINT-MICHIELSABDIJ IN ANTWERPEN

Ter illustratie van de onderzoeksmogelijkheden van het voorgestelde project volgt een beknopte geschiedenis van de Antwerpse Sint-Michielsabdij, gesticht in 1124. Na de opheffing bij wet van 1 september 1796 van alle kloosterorden en de verbeurdverklaring van al hun bezittingen op 6 november, werden de norbertijnen op 16 december uit de abdij verdreven. Het terrein van de abdij werd begrensd door de Kloosterstraat (O), de Krom-Elleboogstraat (N), 'den grooten Eeckhof' (Z) en de Schelde (W). In maart 1797 werd de burgerlijke rechtbank in de abdijgebouwen ondergebracht. Amper een maand later, op 14 april, werd de als nationaal goed aangeslagen abdij te koop aangeboden op een van de 165 openbare veilingen die tussen 1797 en 1800 plaatsvonden in het departement van de Twee Neten.

Het goed werd opgedeeld in vier loten, die werden aangekocht door burger Asseline, gevolmachtigde van Jean-Baptiste Paulée. Ondanks de bepalingen in de verkoopvoorwaarden, verhuisde de Franse administratie de burgerlijke rechtbank niet binnen een termijn van drie maanden na de verkoop. De roerende goederen, zoals meubelen, altaren en gewaden, werden verkocht op 26 augustus 1797, zeer onder hun marktwaarde. Dankzij het optreden van de commissaris van het uitvoerend directorium, Dargonne, werden belangrijke kunstwerken niet naar Parijs gebracht, maar bleven ze in Antwerpen voor het onderwijs aan de Centrale School. J.-B. Paulée, eigenaar van de Compagnie Paulée, verkocht op 8 september 1800 de Sint-Michielsabdij op zijn beurt voor 322.000 fr. aan Jean Johannot en Michel Jean Simons. M.J. Simons had samen met zijn broer, Henri Simons, de Compagnie Simons Frères opgericht. Uit die periode dateert een plattegrond van het domein, thans bewaard in de Bibliothèque nationale de France, waarop de

tracés van twee nieuwe straten op de gronden van de abdij getekend zijn. In 1802 werd een tweede plattegrond, thans bewaard in het Algemeen Rijksarchief in Brussel, opge maakt waarop het domein is opgedeeld in zeven loten.

Simons en Johannot deden de abdij van de hand op 3 oktober 1803 ten voordele van de Franse Republiek voor de som van 600.000 fr. Het Prinsenhof - het geheel van gebouwen ten zuiden van het centrale complex, waar ooit leden van het Bourgondisch-Habsburgse huis en Europese vorsten als Edward III van Engeland verbleven - werd afgebroken, evenals de kloostergebouwen ten noorden van de kerk. Op de abdijgronden werden scheepshellingen voor het marinearsenaal gerealiseerd. De abdijskerk en bijbehorende gebouwen werden omgevormd tot stapelplaats en bureaus voor de Dienst der Maritieme Werken. Na de afschaffing van de timmerwerven in 1814 werd onder koning Willem de abdijskerk herbestemd tot stapelhuis van koopwaren en werd een gedeelte van de kloostergebouwen omgevormd tot gevangenis. In 1824 werd een krijgsarsenaal gebouwd op de grond aan het Kasteelplein. De beschieting van Antwerpen in 1830 op bevel van de Nederlandse generaal Chassé legde de voormalige abdij grotendeels in de as. De toren van de Sint-Michielskerk doorstond de brand, maar werd afgebroken in 1833. Bouwmeester Berckmans werkte circa 1838 een plan uit voor de aanleg van een park op de ontruimde gronden, maar daaraan werd geen gevolg gegeven. In plaats daarvan werd de Sint-Michielskaai gebouwd en werd het krijgsarsenaal heropgebouwd. Dat gebouw moest wijken bij de rechtekking van de Scheldeklaai op het einde van de negentiende eeuw. Vandaag zijn enkele straatnamen de enige herinnering aan het rijke verleden van die plek.

SPEELGOED WAARIN JE KAN GELOVEN

Tentoonstelling

ROELAND HERMANS

Van 19 april tot 15 juni 2013 liep op KADOC de tentoonstelling *Speelgoed waarin je kan geloven*, waarin liturgisch speelgoed en de bijbehorende verhalen een plaats kregen. Ter voorbereiding daarvan werd een oproep gedaan voor religieus speelgoed en herinneringen aan het spelen daarmee. Het 'misje' spelen mag dan wel het populairste spel zijn geweest in katholiek Vlaanderen, de tentoonstelling toonde ook ander speelgoed waarmee ouders religieuze waarden en tradities aan hun kinderen doorgaven én doorgeven. Bovendien blijkt religieus speelgoed geenszins een uniek katholiek fenomeen. In andere religies bestaat er ook een speltraditie en vooral vandaag is er via het internet een groot aanbod van protestants, islamitisch en joods speelgoed.

HET ABC VAN HET GELOOF

In veel religies is een belangrijke rol weggelegd voor het woord, als drager van de geloofsinhouden. Voor kinderen bestaan er geïllustreerde boekjes met de heilige verhalen. Die worden op school en thuis gelezen. Om ook de vrije tijd zinvol en gepast in te vullen, geven sommige ouders religieus speelgoed aan hun kinderen. Toverlantaarnplaatjes met Bijbelse taferelen zijn een voorbeeld uit de negentiende en vroege twintigste eeuw. Later volgden onder meer legpuzzels met diezelfde verhalen. Vooral de ark van Noach is een populair puzzelthema en dat niet alleen bij katholieken en protestanten, maar ook bij moslims. Het verhaal van de zondvloed is ook in andere vormen in speelgoedkoffers terug te vinden. Naast puzzels zijn er miniatuurarken met

Kinderen van de familie Crols spelen 'misje' (Turnhout, 1906).

Pop in habijt.

bijbehorende dieren, eerst in hout en later ook in plastic, zoals van de Duitse speelgoedfabrikant Playmobil.

Iets oudere kinderen kunnen hun geloofskennis aanscherpen met bordspelen, zoals *Sanctus*, over het leven van heiligen, en *De Grote Bijbel-Quiz*, met duizend vragen over het Oude en Nieuwe Testament. Sterk gelijkend van opzet is het

Junior Quran Competitie Spel, waarin vragen over verhalen, profeten, volkeren en plaatsen uit de Koran een “wereld van plezier, wijsheid en educatie” openen. Religieuze kaartspelen, zoals Bijbelse kwartetten, combineren eveneens ontspanning en opvoeding. In het hindoeïstische kaartspel *dasavatara ganjifa*, gewijd aan de god Vishnu, komt daar nog een dimensie bij. Het spelen met de handgeschilderde kaarten zelf maakt immers deel uit van de religieuze praktijk.

Voorts is er speelgoed waarmee alleen op bepaalde feestdagen mag gespeeld worden en dat kinderen dus niet alleen iets leert over die dag zelf, maar ook over hoe religie het leven ritmeert. Zo is er een kaartspel dat tijdens het joodse chanoekafeest wordt gespeeld. De kaarten tonen de negenarmige kandelaar die op het achtdaagse feest wordt gebruikt, met op iedere arm en op de voet een voorschrift voor het feest. Het meest traditionele kinderspel tijdens die dagen is een tolspeel. Op een speciale tol, de dreidel, staan in het Hebreeuws de beginletters van de woorden ‘een groot wonder vond daar plaats’.

DE KERK IN HET MIDDEN

Het meeste religieuze speelgoed ‘vertaalt’ de geloofsinhouden niet, maar maakt kinderen vertrouwd met de ruime religieuze cultuur. ‘Misje’ spelen is daar een sprekend voorbeeld van. De (dagelijkse) misvieringen drongen dankzij het spel door in het huiselijke domein. Vrijblijvend was het spel niet. Ouders die hun zonen een liturgische speelset gaven, beoogden ongetwijfeld hun godsvrucht aan te wakkeren en eventueel zelfs een priesterroeping te stimuleren. Vandaar ook dat de kerkelijke sekserollen in het spel behouden bleven en er voor meisjes alleen een passieve rol als gelovige, of in het beste geval als misdienaar was weggelegd.

Voor meisjes waren er poppen in een habijt. Die golden eveneens als een soort voorafspiegeling van een mogelijke levensbestemming. Ze maakten jonge meisjes vertrouwd met de figuur van de religieuze, haar kledij en haar rol in de samenleving. De actuele religieuze poppen ontleen hun identiteit vooral aan hun vestimentaire afwijzing van het bestaande aanbod, waarbij vooral Barbie het moet ontgel-

den. De islamitische Barbies tonen moslimmeisjes dat het dragen van een hidjab of hoofddoek vanzelfsprekend is voor vrouwen.

Naast de ‘personages’ is er natuurlijk ook het ‘decor’. Katholieke kinderen speelden met kleine biecht- en preekstoelen en konden met blokkendozen een kerkje bouwen. Voor moslimkinderen bestaan er vandaag blokken waarmee ze moskeeën in elkaar kunnen knutselen, inclusief minaretten en koepels, en in het *Mitzvah monopolie* spel, een joodse variant op het monopoliespel, worden niet alleen huizen gebouwd, maar ook synagogen.

De ruime christelijke cultuur, zoals die verder ook tot leven kwam op bijvoorbeeld missiegenzenborden en in een processiespel met kartonnen figuren, duikt vandaag af en toe op in de nieuwe generatie bordspelen. De spelontwerpers maken gebruik van een referentiekader waarvan ze denken dat het de vereiste (vaak middeleeuwse) sfeer kan oproepen. Het religieuze decor, dat vroeger vanzelfsprekend was, is geworden tot iets exotisch.

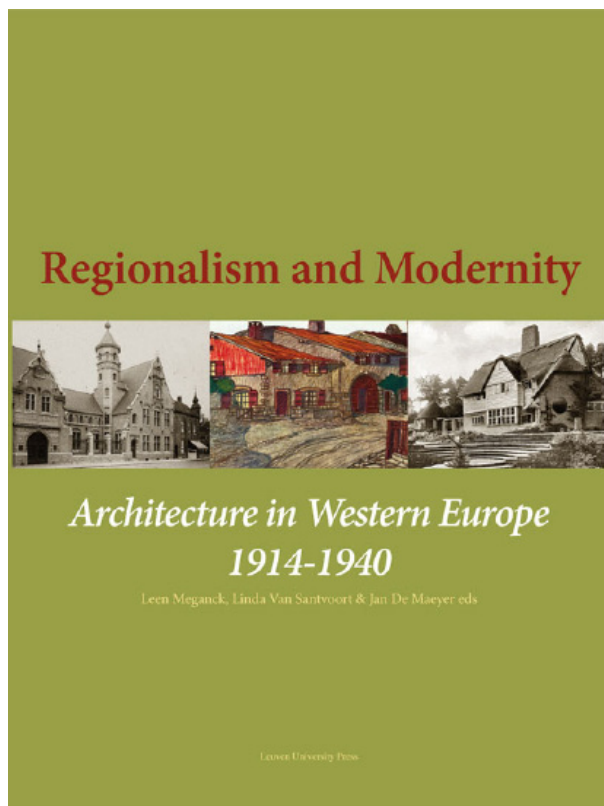
Naar aanleiding van deze tentoonstelling verscheen in de reeks KADOC/EXPO de gelijknamige publicatie.

NIEUWE PUBLICATIES

L. Meganck, L. Van Santvoort & J. De Maeyer, eds.
*Regionalism and Modernity. Architecture in western
europe 1914-1940.*
Artes 14

Info: <http://kadoc.kuleuven.be/nl/publ/artes/a14.php>

Bestel: <http://upers.kuleuven.be/nl/book/9789058679185>

G. Reymenants
*Marie Elisabeth Belpaire. Gender en macht in het literaire
veld, 1900-1940.*
Studies 35

Info: <http://kadoc.kuleuven.be/nl/publ/stud/s35.php>

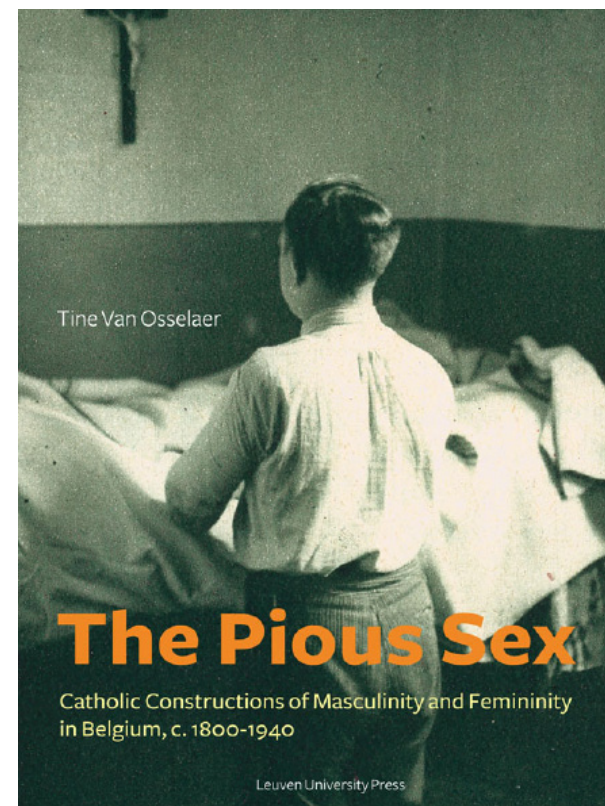
Bestel: <http://upers.kuleuven.be/nl/book/9789058679444>

T. Van Osselaer
*The Pious Sex. Catholic Constructions of Masculinity and
Femininity in Belgium, c. 1800-1940.*
Studies on Religion, Culture and Society 12

Info: <http://kadoc.kuleuven.be/nl/publ/istud/i12.php>

Bestel: <http://upers.kuleuven.be/nl/book/9789058679505>

TRAJECTA OP NIEUWE WEGEN

Op 20 september 2013 werd in het Museum Catharijneconvent te Utrecht het vernieuwde tijdschrift *Trajecta* en de nieuwe website Trajecta Portal voorgesteld. Het tijdschrift en de website willen dé ontmoetingsplaats worden voor iedereen met historische belangstelling voor de rol van religie in cultuur en samenleving van de Nederlanden. *Trajecta* verruimt voortaan zijn horizon tot de geschiedenis van alle christelijke religies in de Nederlanden en wordt internationaler van karakter. Het biedt wetenschappelijk verantwoorde artikelen in het Nederlands en Engels. Het verschijnt twee keer per jaar in gedrukte vorm met één themanummer. De artikelen zijn van hoge kwaliteit. Daarvoor staat de breed samengestelde Vlaams-Nederlandse redactie garant, alsmede de advisering door een raad van internationale vakgenoten en de beoordeling van de artikelen door internationale experts.

De portaalsite www.trajectaportal.eu biedt actuele informatie over alles wat met de studie van de religiegeschiedenis in de Nederlanden te maken heeft. Onderzoekers, onderzoeksinstituten, musea en archieven stellen zichzelf en hun onderzoeksprojecten daar voor. U vindt er boekbesprekingen, aankondigingen van tentoonstellingen, studiedagen en congressen en informatie over bronnenpublicaties en databestanden. Alle oude jaargangen van *Trajecta* en zijn voorgangers zijn er in digitale vorm te vinden. Tevens kunt u er op een forum vragen stellen aan collega-onderzoekers of deelnemen aan debatten over historische kwesties. Trajecta Portal is een open access-forum, met uitzondering van de laatste drie jaargangen van het tijdschrift, die alleen door betalende abonnees online kunnen worden geraadpleegd.

Het tijdschrift en de website worden ondersteund door drie historische documentatiecentra in de Nederlanden: KADOC aan de KU Leuven, het KDC aan de Radboud Universiteit Nijmegen en het HDC aan de VU Amsterdam.